

Міністерство культури та інформаційної політики України
Харківська державна академія культури
Факультет соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності

Кваліфікаційна робота

на тему:

**«Розробка проекту виставки «Слобожанська вишивка» на базі
етнографічного музею на громадських засадах с. Протопопівка,
Балаклійського району, Харківської області»**

здобувача

вищої освіти 2 курсу

другого освітнього рівня (магістр)

спеціальності 027 «Музеєзнавство,
пам'яткознавство»

освітньої програми

«Музеєфікація історико-культурної
спадщини»

Масленникової Марини Дмитрівни

Науковий керівник: доктор історичних
наук Тортіка М. В.

Рецензент: зав. відділу етнографії ХІМ
ім М. Ф. Сумцова Пантелей О. М.

Харків – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ПОЯВИ ТА ВПЛИВУ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ЗЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННОЇ ОБЛАСТЕЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ЕТНОГРАФІЮ ПІВДЕННОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ НА ПРИКЛАДІ с. ПРОТОПОПІВКА, БАЛАКЛІЙСЬКОГО РАЙОНУ, ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	13
1.1 Українська оборонна лінія як основна причина появи переселенців на теренах Південної Слобожанщини.....	13
1.2 Вплив переселенців з сусідніх українських регіонів а також з південно- західних областей російсько імперії на формування культури вишивального мистецтва с. Протопопівки, Балаклійського району, Харківської області.....	17
РОЗДІЛ 2. ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ВИСТАВКИ «СЛОБОЖАНСЬКІ РУШНИКИ» с. ПРОТОПОПІВКА, БАЛАКЛІЙСЬКОГО РАЙОНУ, ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	22
РОЗДІЛ 3. МУЗЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОГРАМА ШКІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ 2021 – 2023 рр. ПРОТОПОПІВСЬКОГО МУЗЕЮ НА ГРОМАДСЬКИХ ЗАСАДАХ.....	28
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	43
ДОДАТКИ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми. Вишивка – явище, яке традиційно притаманне українському народному мистецтву. Одним із головних її завдань є розкриття багатства та творчих сил народу. Многогранність художньо - емоційних рішень українського народного вишивального мистецтва, найчастіше виступає в різних варіаціях – як прикраса для рушників та одягу, а також інтер'єру та призначення обрядових культів. У багатьох дослідників, які зацікавлені у дослідженні вишивального мистецтва України, виникає ряд певних проблем, пов'язаних із традицією шиття українських регіонів.

Варто зазначити, що Слобожанщина є яскравим прикладом полікультурного регіону України із певними етнічними особливостями, у формуванні культури якого брали участь не тільки українці а й інші національності. Поступово заселяючи Слобідську Україну вони вносили певні додатки свого етносу, створюючи таким чином культурний симбіоз. В даному випадку, дослідження та хронологічний аналіз мистецтва вишивки Слобідської України на прикладі колекції рушників с. Протопопівки відбувається в контексті її порівняння з іншими колекціями як Східної України так і України загалом. Він розкривається завдяки комплексному зібранню та поетапному вивченню колекцій з протопопівського музею на громадських засадах. Вивчення культурних особливостей регіону на прикладі села Протопопівки є актуальним, оскільки в даному осередку, полікультурність представлена досить виражено у зв'язку із її поступовим заселенням переселенців, як із різних регіонів України, так і з південних та західних областей Росії у зв'язку із побудовою Української оборонної лінії XVIII сторіччя. Про це свідчить збереження місцевим населенням своєрідного говору, в якому присутні залишки російського впливу а також окремих орнаментальних елементів у вишивці. Поєднання регіональної полікультурності Протопопівки, говорить про формування нового елементу культури, утворенню нового локального середовища мистецтва вишивки,

який є на даний момент мало вивченим. Також актуальним є процес вивчення етнографічних матеріалів музею, проведення їх візуального аналізу, активна популяризація колекції за межами села, оскільки сам музей потребує реекспозиції. Проект експозиції відображає регіональну специфіку села, знайомить із етнографічним надбанням саме протопопівського регіону. Сама експозиція дасть можливість простежити еволюцію художніх та виражальних засобів мистецтва вишивки а також його мистецької природи.

Об'єкт: семантика та технологія вишивки Слобожанщини у форматі її музеологічної інтерпретації.

Предмет: семантика та техніка вишивки на прикладі колекції рушників музею на громадських засадах с. Протопівка.

Хронологічні рамки: поч. 19 ст. – кін. 20 ст.

Географічні рамки: Суми, Харків, с. Протопівка, Полтава, Сіверодонецьк, Тамбов, Тула, оскільки елементи культури цих регіонів найбільш яскраво простежуються у вишивці з протопівської колекції.

Мета: розробка проекту виставки Слобожанської вишивки на базі колекції музею на громадських засадах с. Протопівка.

Завдання:

- Вивчення вишивки як феномену.
- Дослідження регіональної специфіки розвитку вишивки.
- Дослідження технік та орнаментів протопівських рушників.
- Визначення основних етапів заселення с. Протопівка.
- Прослідкування основних етапів еволюції протопівської вишивки.
- Створення структури колекції народної вишивки на базі протопівського музею на громадських засадах.
- Створення розгорнутої тематичної структури.

- Розробка педагогічного проекту комунікації народної вишивки на основі колекції музею на громадських засадах в с. Протопопівка.
- Каталогізація та оцифровка матеріалів колекції с. Протопопівка.
- Робота з джерелами та літературою.

Джерельна база: представлена речовими (матеріали з протопопівського музею на громадських засадах) та писемними джерелами (картографічні матеріали, документи, каталоги)

Серед робіт дослідників XIX ст., які розглядали та вивчали процес заселення України, та зокрема Слобожанщини, варто звернути увагу на роботу Д. І. Багалія. [6] У своїх працях, дослідник звертає увагу на аналіз ролі Української лінії в контексті історії та процесу переселення, а також загальному значенню. Він дає визначення перш за все її військовій особливості. Також дослідник відвідав та описав одну з фортець Української оборонної лінії - Олексіївську. Не менш корисними є замітки А. О. Скальковського, який дає позитивну оцінку оборонній ролі лінії. [49] Автор «Історії Русів», повідомляючи про сам процес будівництва лінії, називає її «дивом людського створіння» та по кількості затрачених зусиль порівнює з «пірамідами єгипетськими». Не менш важливим джерелом є «Історична хронологія Харківської губернії». В ній можна знайти дані які стосуються заснування невеликих сіл Харківської губернії та інших населених пунктів Слобожанщини. [26] Серед джерел варто виділити також «Перечневой экстракт поселённых однодворцев», 1748 року, в якому ведеться облік кількості переселенців із південно-західних областей Росії на Слобожанщину для побудови Української оборонної лінії. [55] Також джерельна база доповнюється картографічними матеріалами XIX ст., такими як карта Української лінії від Північного Дінця до Дніпра на якій відмічені полки, фортеці, і поселення слобід. На ній відображені інженерні роботи, що проводилися 1749 року. (Додаток 1)

Надзвичайно цінними є етнографічні матеріали з різних колекцій, зокрема досить повну інформацію щодо видів та технік вишивки Слобідської України дають матеріали с. Протопопівка Балаклійського району Харківської області. [35] Аналіз колекції вишивки села надає повне уявлення про основні традиції вишивального мистецтва. Яскраво просліджується різноманітність видів та технік, які лягли в основу симбіозу різних культур України. В якості джерела був використаний каталог Кари-Васильєвої Т. В. [30] У каталозі «Українська народна вишивка» можна побачити різні види української вишивки в тому числі Слобожанського регіону, її самобутні особливості, локальні характеристики щодо історико-етнографічних регіонів. Ведеться описання основних технік шитва. Розкривається символіка рушників, їхнє значення у святах та обрядах. Завдяки представленому ілюстративному матеріалу автор розглядає українську вишивку різних регіонів України, що дає можливість порівняти їх орнаментальні композиції, кольорову гамму, техніку виробництва тканини та зробити аналіз впливу різних регіонів один на одний.

Основні два джерела, які мають відношення до процесу формування сучасної комунікації це роботи К. Шенноном та М. Маклюєна. Перше джерело – розроблена в 1949 р К. Шенноном математична теорія зв'язку, в якій були намічені основні елементи акту передачі інформації: джерело інформації, канал, передавач, адресат, приймач і шум. [52] Джерелом не менш важливим також є концепція канадського філософа М. Маклюєна. В своїх роботах дослідник, пропонує розглядати розвиток суспільства, як розвиток комунікації, що включає в себе широке коло різних явищ, таких як: дороги, мова, преса, телебачення, комп'ютери тощо. [39, 40] З'єднання уявлень Шеннона і Маклюєна призвело до формування, так званого, комунікаційного підходу і його розповсюдженню в різних аспектах знання.

Історіографія. В роботі використані 3 групи літератури: історична, етнографічна, комунікаційна.

Історична література: Деякі відомості щодо процесу побудови української лінії є у «Історія Малоросії» автором якої є Д. Бантиш-Каменський. [7] На думку автора, побудову Української оборонної лінії планував ще Петро I, але її будівництво не зупинило нападів. Серед дослідників XIX ст., яких цікавило питання заселення України, найбільше уваги важливості ролі Української лінії в історії руху переселення надав Д. І Багалій. Також він відмітив загальне значення лінії. Він активно вивчає її особливості військового призначення на прикладі відвіданої ним фортеці – Олексіївської. Дослідник також детально описав її. В часи радянських досліджень, історія будувannya та роль Української лінії найгрунтовніше були розглянуті в ряді монографій: О. М. Апанович і В. М. Кабузана, в суміжних працях «Історії міст і сіл УРСР», «Історія УРСР». [3, 28] О. М. Апанович у своїй роботі приводить назву 16 фортець, а період дати будівництва визначає 1731 – 1733 рр. Оцінюючи роль лінії автор зазначає: Українська лінія в кінцевому етапі не виконала свою головну функцію – вона не сприяла захисту кордонів, а також показала собою, що принципи будувannya оборонних споруд Росії не змінювалися на протязі кількох століть. Водночас вона потребувала численних ресурсів: як людських так і матеріальних, для того щоб забезпечити її охороною, потрібно було багато військ. В. М. Кабузан розглянув у своїй роботі трансформації в плані розселення населення на території Російської імперії, у тому числі і в Слобідській губернії.

Висновки В.М. Кабузана важливі для з'ясування ефективності переселенських заходів. Він зазначав, що адміністративні одиниці, до яких належало населення Української лінії, неодноразово змінювалися. Найгрунтовніший масив інформації щодо процесу заселення на території Української лінії містить «Історія міст і сіл УРСР. Харківська область». [27] Можна дізнатись про історію населених пунктів: сіл Петрівське, Лозовеньки а також с. Протопопівка.

Етнографічна література: Також варто зазначити важливість досліджень та публікацій, які стосуються часткових історіографічних

аспектів розвитку народних художніх промислів у Харківській губернії в другій половині XIX — на початку XX ст.. Аналіз робіт, надає свідчення про те, що попередниками, які досліджували це питання, був зібраний й узагальнений певний фактичний матеріал. Серед праць, присвячених окремим аспектам проблеми, варто звернути увагу на монографії І. М. Вановської. [13, 14] Дослідження її праць дає можливість простежити основні напрямки та досягнення, які стосуються сфери вивчення історіографії розвитку народних художніх промислів України, в тому числі ткацтва і вишивки у Харківській губернії в другій половині XIX — на початку XX ст., а також допомагають визначити основні рекомендації, які мають відношення до подальшого дослідження наукової проблеми.

Важливий крок в процесі постановки та наукової розробки проблематики народного художнього виробництва, був зроблений у багатьох статтях, які в свою чергу були скомплектовані у 16 томах Трудів Комісії по дослідженню вишивального та ткацького промислу Російської імперії. Вони містили багатий фактичний матеріал про стан народних художніх промислів, які були зібрані місцевими кореспондентами. Важливу роль в історіографічному контексті грають численні наукові статті, які були зібрані в Трудах Комісії по дослідженню кустарної промисловості у багатьох регіонах Слобідської України. Вони складаються з трьох томів й містять в собі багатий на факти матеріал. Розкриття особливостей народної декоративно-прикладної творчості в пореформеній Харківській губернії розкривалась у багатьох її статтях. Цікавими є праці Боряк О. О. в яких автор розглядає народне такцтво та його сакральні елементи. [9, 10, 11] Детальним дослідженням в сфері промислу пов'язаного з розвитком текстильного аспекту Харківщини та Харківської області займалася співробітниця Відділу сільської економіки й сільськогосподарської статистики А. Г. Доливо-Добровольська. [25] У своїй роботі, вона розкриває деякі з основних особливостей художніх промислів, що пов'язані із текстилем на Харківщині. Головною цінністю її статей та монографій, можна

вважати практичну діяльність автора, яка була направлена на популяризацію серед українських ткачів новітніх технік домашнього ткацтва а також, більш модернізованих ткацьких верстатів.

Значний внесок у процес дослідження розвитку вишивального промислу Харківщини зробила головний спеціаліст Відділу сільської економіки й сільськогосподарської статистики С. О. Давидова. [24] Її монографія, що була написана в співавторстві з К. М. Полоцькою, К. І. Беренс і К. О. Свидерською, була присвячена розгляду історії жіночого художнього промислу, в тому числі вишивки у Російській імперії. На ряду з цим, її власні, численні наукові статті розкривають основні аспекти розвитку цих промислів у Харківській губернії. Стаття Є. В. Арофікіна «Українська народна тканина» (1983 р.) цікава тим, що автор, на різноманітних документах вперше формулює кількість народних майстрів в Україні, а також визначає особливості розвитку української вишивки та текстилю у широкому регіональному обсязі. [4] Не менш корисними є праці Т. В. Кари-Васильєвої, в яких показаний процес дослідження художньої та образної структур української народної вишивки, аналізується традиційні та нові елементи в рушниках близького до Слобожанщини регіону Полтавщини що дозволяє робити порівняльний аналіз рушників. [31, 33]

Сучасний етап який можна позначити як період відродження національних та культурних традицій українського суспільства, актуальним є постановка питання відродження в Україні традиційних промислів, в тому числі і традицій вишивання. Саме з цієї причини, у 2010 році відбулося збільшення праць, пов'язаних із проблемами розвитку народного мистецтва та зокрема вишивки в Україні. Відбулося заглиблення та розширення в наукову тематику цих проблем. Прикладами сучасних праць які висвітлюють вишивальні традиції та культуру українських регіонів є роботи, П. Ганжи, І. М. Вановської а також комплексна робота яку написали Артюх, Л. Ф., Пономарьов А. П., та Косміна Т. В. . [5, 13, 14, 17]

Музейна література: Якщо звернути увагу на праці присвячені розвитку музейної справи праць, та які допомагають з визначенням методики побудови художнього образу музейної експозиції можна виділити праці Тітінюк Ю. О., Полякова Т. П. та Кагана М. С. [29]. Важливою є праця Андрєєвої И. В. в ній надаються основні правила відбору експозиційного матеріалу до музеїв. [2] Також цікавою є робота Баданіної М. С., в якій авторка дає інструкцію для того щоб побудувати та розмістити текст в експозиції, а також висвітлює головні проблеми цього напрямку.

Важливими є праці, які присвячені проблемам розвитку музейної комунікації. У 1980-ті роки відбувається процес формування теорії музейної комунікації, яка складалася разом в полеміці з такими традиційними напрямками, як теорія музейного предмета, теорія музейної діяльності. Вагомий внесок в її розробку поряд з працями Д. Ф. Камерона внесли дослідження Ю. Ромедера, В. Глузінського, Р. Строгана, М. Б. Гнедовського, Гопенко І. В а також Комлева Ю. Є. [19, 20, 21, 22, 23, 37].

У 90 – х рр. теорія музейної комунікації була оновлена завдяки дослідженням Е. Хуппер – Гринхилла, який вважав, що музейна комунікація – це процес двонаправлений, де не тільки працівник музею організовує речі в експозицію, наділяючи їх при цьому сенсом, але і кожен відвідувач по своєму інтерпретує музейні предмети відносно особистого досвіду. В вітчизняній музеєзнавчій літературі комунікаційна термінологія з'являється з середини 1970 – х р. В 1974 році Е. А. Розенблум пише про музей як про лабораторії, «в яких випробовуються комунікативні властивості речей». [47]

Методи дослідження: в роботі були застосовані загальнонаукові, історично-етнологічні та культурно-семіотичні методи, серед них:

- методи аналізу та синтезу дозволили вивчити письмові джерела та картографічні матеріали, з'ясувати ступінь опрацювання інформації що стосується процесу заселення Української оборонної лінії;

- методи класифікації та систематизації були залучені для визначення основних комплексів рушників с Протопопівки;

- порівняльно-історичний метод показав трансформацію технік та орнаментальних композицій протопопівської вишивки.
- хронологічний метод дав можливість виокремлення основних історичних періодів побутування рушників різних видів в селі;
- методи польового збирання інформації шляхом спостереження, фотографування та опитування через інтерв'ю респондентів дали можливість накопичити достатній матеріал для характеристики сучасного стану протопопівського вишивального мистецтва.
- метод культурно-семіотичного вивчення вишивки як знакової системи дозволив з'ясувати її інформаційне навантаження в конкретних історичних умовах.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 3-х розділів, висновку, списку використаних джерел, літератури та додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, об'єкт, предмет, історіографію, територіальні і хронологічні рамки дослідження, визначено методологію та новизну.

У I – му розділі проводиться висвітлення історії та процесу заселення Півдня Слобожанщини у XVIII сторіччі, на фоні побудови Української оборонної лінії. Також аналізується вплив на культурні та етнічні особливості с. Протопівка, внаслідок переселення сюди людей як із сусідніх регіонів, так і вихідців із південно-західних областей Росії, на прикладі колекції рушників села.

У II – му розділі розглядається ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої експозиції а також її архітектурно-художній образ.

У III – му розділі розроблена довгострокова програма із переліком заходів для учнів 8-9 класів на основі підручників з предмету мистецтвознавство. Також розроблений сценарій музейного уроку короткострокової програми, в якому розглядається історія формування регіональних особливостей вишивки України.

Новизна проекту: створення даної експозиції зможе дати нам повну картину розвитку та еволюції традиційного українського мистецтва на прикладі вишивки с. Протопопівка, Балаклійського району, Харківської області. На базі етнографічної колекції з музею на громадських засадах, в с. Протопопівка вперше проводиться класифікація рушників за видами та технікою вишивки. Проект надасть можливість прослідити поступову еволюцію вишивального мистецтва Протопопівки впродовж XIX – XX століть. Вперше проводиться аналіз взаємозв'язку техніки та орнаментальних композицій рушників із сусідніми регіонами як України так і Росії, що дає можливість краще дослідити історію формування протопопівського вишивального мистецтва, як прикладу культурного осередку Слобожанщини, оскільки Протопопівка певний час знаходилася під культурним впливом російських переселенців XVIII ст.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ ПОЯВИ ТА ВПЛИВУ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З СУСІДНІХ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ЕТНОГРАФІЮ ПІВДЕННОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ПРОТОПОПІВКА

1.1 Українська оборонна лінія як основна причина появи переселенців на теренах Південної Слобожанщини.

Слобожанщина з давніх часів славилася своєю багатою культурою та історичним минулим. Паралельно з формуванням етнічного типу слобожанина виникали і мистецькі особливості регіону. Дослідник з українського мистецтва С. А. Таранущенко зазначав, що в багатьох речах, ці особливості були новоутвореним організмом. Він казав, що слобожанське мистецтво поєднало в собі «всю попередню історію українського мистецтва» та «його різноманітні крайові особливості і відмінності». [50, с. 9] Ніде в Україні мистецтво не відчувало такого перехресного впливу, як в цьому регіоні. Сюди зійшлися переселенці з усіх частин України - від Галичини до Полтавщини, від Холмщини до Поділля, а є відомості, що заходили також бойки і гуцули з гір Карпатських. А близьке розташування російських поселень не могло не позначитися на розвитку всього культурного процесу на Слобожанщині. [54] Варто сказати, що сусідня держава – Росія, з її постійними культурними зв'язками які тривали протягом довгого проміжку часу, досить помітно вплинула на формування етнографії та культури окремих осередків Слобідської України. Звідси виникає питання, в яких аспектах, на разі, можна простежити цей вплив? Село Протопопівка, Балаклійського району, Харківської області може відповісти на це питання.

Історичних відомостей щодо самого села Протопопівка небагато. Датою заснування села в багатьох джерелах вважається 1700 рік. Відомо, що в 1709 році тут був побудований перший храм села, який освятили на честь великомучениці Катерини. Спочатку саме село разом із храмом були розташовані зі сторони Ізюмського лісу безпосередньо на березі Сіверського

Дінця, але в результаті того, що були сильні водні розливи і постійні підтоплення, місцеві жителі були вимушені трохи перенести село на протилежний берег, який був більш високим. Варто сказати, що село було побудовано, як одна з частин Української оборонної лінії. Її протяжність складала приблизно 300 км і закривала території починаючи Сіверським Дінцем і закінчуючи Дніпром. [38, с. 45]

На територіях Полтавської, Дніпропетровської, а також Харківської областей України, на узвищих, долинах таких річок як Орелі, Берестової та Береки до сьогоднішнього часу можна віднайти рештки старих земляних укріплень. Це як раз таки і є Українська оборонна лінія.

«Лініями» в часи Російської імперії XVIII ст. могли іменуватися спеціальні прикордонні земляні укріплення певної довжини, які замінили попередні «засечные черты» XVII ст. (прикладом є Тульська та Белгородська засічні смуги). Початок зведення Української оборонної лінії, яка почала будуватися в наслідок рішення уряду імператриці Анни Іоанівни вважається 1731 рік. Особливої інтенсивності будівництво оборонного укріплення зазнало під час російсько-турецьких воєнних дій 1735–1739 рр. [46; с. 30] Як думали самі проектувальники лінії, її основна мета полягала в тому, щоб перегородити шляхи в межиріччі річок Дніпро та Сіверський Донець Муравський а також Ізюмський шляхи, які з давніх давен татарські орди піддавали збройним нападам. Наряду з цим лінія мала захистити та зміцнити південні кордони Російської імперії (Лівобережну й Слобідську Україну а також Московську державу). Але будували її насамперед для того, щоб в подальшому придушити та знищити останні залишки української гетьманської держави а також відірвати її від Запорозької Січі. На ряду з цим актуальним було створення сильного войовничого плацдарму Російської імперії для того щоб завойовувати нові землі в процесі боротьби з Турецькою, Османською імперіями Кримським ханством. Коли в 1734 р. помер гетьман Данила Апостола гетьманське управління в Україні убрали та

зробили його заміну на спеціальне правління гетьманського уряду в місті Глухов, де було розташування царських намісників та фаворитів. [49; с. 236]

В процесі будівництва в період з 1731 до 1734 рр. на лінії кожен рік трудилося приблизно 49 тисяч козаків і 40 тисяч селян з власним реманентом та майном серед якого були воли та коні, будівельні матеріали а також харчі. Тобто вони повністю себе забезпечували самі.

Зводити лінію почали зі сторони Сіверського Дінця. На лінії довжина якої складала 285 верст, за короткий проміжок часу було збудовано 17 фортець, 57 редутів, 87 реданів, 3 кавальєри а також інші польові укріплення (кількість їх змінювалась). (Додаток 1) Розташування фортець було таким що при необхідності можна було встановити візуальний зв'язок між ними. На ряду з цим вони були з'єднані земляним валом який не приривався і з напільного боку оточувався сухим ровом та валами. А вони, в свою чергу, активно укріплювалися палісадами, засаджувалися колючим чагарником. Там де були узвиштя, вздовж лінії ставилися спеціальні сигнальні маяки, сторожові редути та форпости з блокгаузами в середині. [3; с. 167] (Додаток 2)

Неподалік від лінії були збудовані спеціальні полкові слободи регулярного розпланування. Також активно будувалися церкви, були облаштовані житла переселенців разом із будівлями для зберігання сільськогосподарського реманенту. В таких слободах жили переважно переселенці з внутрішніх губерній Росії. На початок XIX ст. населення колишньої Української лінії опинилось в різних губерніях – Полтавській (землі між рр. Орілью та Берестовою передані губернії «дабы тем восстановить древние пределы Малороссии»), Катеринославській, Харківській. [6; с. 138] Саме поняття Української лінії означало не тільки укріплений вал із його укріпленими спорудами (фортецями, реданами) але й самі слободи, які із плином часу вирости у більш великі населені де проживала велика кількість людей із різних регіонів.

Прикладом такого населеного пункту як раз і стало с. Протопопівка, де були розташовані ландміліційні полки, переважно з російських міст Тамбова та Тули. Призначення таких населених пунктів, полягало в комплектуванні військового гарнізону лінії. Для того, щоб оборонна лінія завжди була готова відбивати збройні напади татар, уздовж неї, уряд приймає рішення поселяти контингенти завжди готові до оборони і в той же час тих які могли б самі себе забезпечувати матеріально. Для цієї мети, був запроваджений досвід організації ландміліційних полків. Ландміліціонерам надавалися земельні ділянки, таким чином дозволяючи їм переселяючись везти із собою свою сім'ю. На ряду з цим, вони брали активну участь в походах російської армії, пильнували кордони, періодично проходили спеціальні військові тренування. За сумлінну службу ландміліціонери могли уникнути повинностей, а також одержували невелику платню. У вільний час могли займатися рільництвом. Тому саме потреба захисту кордонів, які тягнулися на досить довгу відстань, включаючи постійну загрозу вторгнення, була мотивом виникнення системи ландміліційних полків. На їх створення, великий вплив мали основні принципи організації козацького війська. [3; с. 164]

Таким чином, Українська лінія, незважаючи на її застарілість і певні вади в військовому та стратегічному аспектах, все ж таки надавала певну безпеку Запоріжжю й Південній Україні. На ряду з цим вона сприяла активному заселенню тих земель Слобідської України. Хоча с. Протопопівка почало своє існування трохи раніше початку будівництва Української оборонної лінії, воно все ж таки відіграло досить велику роль для ландміліційних полків російської імперії, ставши своєрідним «готелем» для тодішніх переселенців з Тамбова, Тули а також сусідніх регіонів України таких як Полтавська та Катеринославська губернії, які згодом залишилися тут назавжди та вплинули на подальший культурний та етнічний розвиток півдня Слобідської України.

1.2 Вплив переселенців з сусідніх українських регіонів а також з південно-західних областей російсько імперії на формування культури вишивального мистецтва с. Протопопівки, Балаклійського району, Харківської області.

Побудова Української оборонної Лінії виникнення та заселення слобод на півдні Слобожанщини вихідцями із терен сусідніх українських та південно-західних регіонів Росії наклало багато особливостей на формування подальшої культури та етнографії Півдня Слобожанщини. Разом із переселенням російських ландміліційних полків, переселяється і частинка російської культури, яка починає поступово поєднуватися із українською і утворювати певний симбіоз, який проявляє себе в різних сферах в тому числі і у вишивці.

Варто зазначити, що основна задача яка покладена на вишивку є оздоблення одяжі та тканин, які потім йшли на обладнання й прикрашення сільських жител і церков. Вишивані вироби, зокрема рушники, – неодмінний атрибут цілого ряду обрядів та ритуалів українців. Впродовж віків кожен регіон України виробив своєрідні прийоми художнього оздоблення тканин вишивкою. І хоч навіть поміж сусідніми селами існують місцеві варіанти, загальні тенденції та принципи вишивкарства є спільними для всіх українців. Відмінності ж полягають у місці розташування орнаменту, його величині, особливостях мотивів, їх розміщенні та компонованні, барвах, колориті тощо. Включно до початку XX сторіччя кожен регіон України, де побутували вишиті рушники, доніс до нас і певну кольорову гаму, яка була характерна протягом тривалого відтинку історії. Очевидно, що кольорова палітра також збереглась завдяки традиції. [42; с. 61].

Культурні особливості села Протопопівка, Балаклійського району різноманітні, вони включають в себе як матеріальні так і духовні знання, накопичення та збирання яких, тривало протягом довгого проміжку часу.

І хоча духовна культура, народні знання могли зберігатися з давніх часів, передаючись із вуст у уста, поступово додаючи в себе нові, співзвучні своєму часові елементи, матеріальна культура доходить до нашого часу в обмеженому обсязі, оскільки має тенденцію псуватися та руйнуватися. Село Протопопівка все ж таки зберегло в собі залишки матеріальної етнографічної, та культурної спадщини. Прикладом яких є вишиті та ткані рушники з протопопівського музею на громадських засадах. Їх можна розподілити за хронологією на 4 основні групи:

- перша має відношення до дореволюційних часів які датуються приблизно 1830-1917рр.,
- друга група включає в себе рушники створені в довоєнні роки – це 20ті – 30ті рр. першої половини ХХ сторіччя
- третя група включає в себе матеріали після воєнного часу (1950ті – 70ті рр.).
- четверта група – це рушники пізнього радянського періоду, які відносяться до 70х – 90х рр.

Формування першої групи відбувається в дореволюційний період. Рушники цього періоду мають певне семантичне значення в орнаментальних композиціях. На деяких рушниках зустрічається стилізований образ Березині. Серед орнаментів рослинного характеру великою популярністю користувалися виноградні лози що символізували собою добробут, а також часто вишивалися квітки барвінку, як символ світлого життя тощо. (Додаток 5, 6)

Окрему увагу слід звернути на групу тканих рушників. За технікою виконання та орнаменталії їх можна віднести до так званих «кролевецьких рушників», які були вихідцями з м. Кролевець, Сумщина. Для них характерне поєднання двох основних кольорів – червоного та білого. На білому тлі між густо червоними паралельними смугами ткався багатий орнамент, яким ткачі передавали навколишній світ умовними знаками. (Додаток 3) Зокрема, пряма горизонталь означала землю, хвиляста — воду, хрест — вогонь. [51; с. 348]

Як варіант траплялись також двоголові орли з опущеними крилами. (Додаток 4) Відомий етнограф та археолог Хведір Вовк стверджував, що зображення на рушниках царського герба хронологічно відповідало візерункам гербів на грошах. [16; с. 243] Варто зазначити, що вони були неодмінним атрибутом під час весіль. Наявність крелевецьких рушників в колекції с. Протопопівка може свідчити про внутрішні культурні зв'язки Слобожанського регіону та можливе переселення жителів Сумщини в село.

Також варто зазначити, що в орнаментальній композиції протопопівських вишитих рушників XIX століття, можна простежити деякі спільні особливості із рушниками Полтавського регіону (зокрема це простежується в орнаментах, серед яких переважають рослинні мотиви виконані червоною або червоно-чорною ниткою) а також південно-західних областей Росії, зокрема Тамбовського та Тульського регіонів. Варто зазначити що південні області Росії (Тамбовська, Орловська та Курська) характеризувалися наявністю геометричних орнаментів. Також розповсюджені були і рослинні орнаменти. На цих територіях була вишивка розписом, білою строчкою, хрестом та іншими швами. (Додаток 7, 8, 9) У більшості випадків на таких рушниках було помітне поєднання технік. _априклад змішані техніки хрест із перевитю, подібну техніку можна зустріти і на рушниках з протопопівської колекції. Використання такої техніки було досить складним процесом, особливо, якщо за основу був узятий складний сюжет з використанням багатьох кольорів. Композиційна орнаментальна складова представлена зокрема рослинним, геометричним та рідше зооморфним орнаментом. За основу при вишивці найчастіше бралися такі техніки як хрестик та мереживо. [56]

Друга група сформувалася (20ті – 30ті рр..) прослідковується збільшення кольорової гамми – з чорного та червоного відбувається перехід на різнокольорову вишивку. Кольори та орнамент в деяких рушниках, видають помітний вплив вишивки Сіверодонецького регіону (схожа колористична гамма та орнамент). (Додаток 10, 11, 12) Загалом же орнамент

наслідує традиції минулого століття. Але стає більш різноманітнішим (прослідковується поява зооморфних елементів у вигляді птахів). В техніці з'являється вишивка гладдю яка комбінується із хрестиком та мережкою.

В часи після війни можна виділити 3 групу (50ті - 70ті рр.). Характеризується цей період тим, що популярністю користується вишивка гладдю з оздобленням мережки та використанням різнокольорової гами. Вишивка відбувається вже на фабричному полотні. Серед орнаментів переважають зображення різних квітів, але символіка орнаменту поступово втрачає своє сакральне значення та починає приймати чисто декоративний характер. Не зважаючи на цей факт, традиції наслідування певних орнаментальних композицій продовжують жити у вишивці. (Додаток 13, 14, 15)

Четверта група, яка відноситься до пізнього радянського періоду (70-90ті рр.), позначається використанням зображень, які пов'язані зі святковими символіками (зокрема весілля), це вишиті обручки або написи побажання злагоди у сім'ї. Серед технік можна виділити вишивку гладдю та хрестиком, в якості матеріалів використовується фабричне полотно та нитки «муліне». Орнаменти різні, зокрема переважають зображення квітів, геометричного орнаменту в поєднанні з надписами, які вишиті різнокольоровими нитками. (Додаток 16)

Таким чином вишивальні традиції Протопопівського регіону розвивалися під культурним впливом як переселенців із Російської імперії так і інших регіонів Слобожанщини. На протязі століть вишивка набувала певних характерних особливостей, вбираючи в себе орнаментальні елементи притаманні Слобідському регіону та Надніпрянщини і вправно поєднувала їх із деякими культурними традиціями російської вишивки. В період з ХІХ – поч. ХХ ст. вишивка набуває свого розквіту, матеріали цього періоду свідчать про активні культурні міжрегіональні зв'язки із іншими регіонами України а також Росії. Із часом семантика орнаменту та його регіональна відмінність в період другої половини ХХ сторіччя поступово зникає,

змішуючись із елементами, які відображають радянську епоху і набувають виключно декоративного характеру.

РОЗДІЛ 2. ПРОЕКТ СТВОРЕННЯ ВИСТАВКИ «СЛОБОЖАНСЬКА ВИШИВКА» С. ПРОТОПОПІВКА, БАЛАКЛІЙСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої експозиції.

Ідейний задум експозиційного проекту: за допомогою музейних засобів показати полікультурний контекст вишивки Слобожанщини в субкультурному відображенні орнаментальних композицій рушників південного регіону Слобожанщини. Оскільки їх формування відбувалося від часів заселення до сьогодення. Також вони є законсервованими у часі нематеріальним культурним надбанням Лівобережної України.

Хронологічні рамки: дане дослідження охоплює період з середини ХІХ ст. до 90х років ХХ ст.

За профілем даний експозиційний проект є: етнографічний (антропологічний), історичний, полікультурний.

За типом експозиція: класична.

За метою та призначенням: навчальна.

За тривалістю роботи: постійна

Демонстрація: стаціонарна.

За методами побудови: ансамблевий метод.

За принципом побудови: комплексно-тематичний (тематико – хронологічний).

Жанрова форма експозиційного проекту: експозиційно матеріальна модель минулого, яка занурена у сучасність.

Експозиційний нарис – жанрова форма виставки, метою котрої є розкриття загального стану історичного процесу (явища, події, особистості), відтворення атмосфери конкретно-історичного часу (акцентуючи увагу на його статичності, а не розвитку, тобто панує образ, а не сюжет й забезпечується ілюзія присутності у конкретному часі, місці).

Наскрізнi проблеми експозиції.

- Проблема пов'язана із історією заселення та формування культури села
- Проблема виникнення традицій вишивання
- Основні орнаментальні особливості які відображають полікультурність рушників.
- Проблема змішаної техніки вишивання
- Проблема використання матеріалу для вишивання
- Проблема семантики орнаменту рушників. Орієнтація на субкультурну тематику як центральних регіонів України так і сусідніх держав.

Тематична структура експозиції

Тема 1. Історія заселення села Протопопівка

Підтема 1. Українська оборонна лінія (фото реконструкція лінії, підсвічений план фортеці, копії карт XVIII ст. с. Протопопівка а також карти сучасної території села)

Підтема 2. Вплив різних регіонів на культуру жителів села (матеріали пов'язані з історією Слобожанщини та українською Оборонною лінією)

Тема 2. Формування традиції вишивання від середини XIX – до початку XX ст.

Підтема 1. Техніка вишивки ранніх збережених прикладів ткацького мистецтва. (Кровелецькі рушники, пояснення техніки виробництва, ткацький станок, прялка)

Підтема 2. Семантичне значення (приклади орнаментів рушника, акцент на міжкультурний обмін між регіонами та країнами)

Тема 3. Традиції вишивання 20х – 30х років ХХ ст.

Підтема 1. Техніка полікультурної вишивки (фотографії майстринь, порівняльні фрагменти використання техніки вишивання російських рушників та слобожанських, акцент на полікультурність.)

Підтема 2. Семантика малюнку

Тема 4. Традиції вишивки в сучасний період. (рушники другої половини ХХ ст.)

Архітектурно художній образ

Архітектурно художній образ експозиції має на собі мету відображення історії с. Протопопівка а також показ основних етапів розвитку протопопівської вишивки та її полікультурного направлення. Подібно тому, як мати передає у спадок своїй донці вміння вишивати, знання про синкретичні значення кожного орнаменту на рушнику, усі комплекси буде пронизувати ідея наслідування певних традицій які відображатимуться у рушниках. Сама виставка буде побудована таким чином, щоб відвідувач занурювався в атмосферу вишивальництва та міг «мандрувати у часі», спостерігаючи, як традиції передавалися із покоління в покоління, завдяки послідовно та систематично побудованому експозиційному простору.

У залі відвідувачі познайомляться з одним із надбань Слобожанщини – традицією протопопівської вишивки. Матеріали з цих тем: рушники різних епох, які наповнені слобожанською символікою, вироби, засоби для вишивання та прядіння а також фотографії слобожанських майстринь

планується надати у вітринах, пристінних столиках та планшетах. Саме рушники, що були виготовлені руками майстринь є типовими, характерними для південного регіону Слобожанського краю і яскраво проілюструють і розкриють дух, уподобання та вміння слобожан.

Для підсилення емоційного сприйняття і надання експозиції особливого образу по центру на стіні буде розміщений вінок із стрічками, який підкреслить національний колорит та єдність традицій. Окрасою зали стануть ткацький станок та прялка майстринь а також 2 манекени: матері та доньки в традиційному українському вбранні, образ яких надасть «живості» в експозиційний простір та відтворить куточок не просто вишивальниць а й покаже образ єднання поколінь. Перегляд зали бажано доповнити аудіозаписами з частівками, народними піснями, які будуть впливати на емоційний стан відвідувачів і чарувати своєю поетичністю. Оскільки із плином часу історія протопопівської вишивки поступово змінювалася в своїх технічних та стилістичних аспектах, образ експозиції буде розбитий на комплекси, які відображатимуть певний хронологічний проміжок часу.

Сама експозиція буде знаходитися в кімнаті прямокутної форми 9Х6 м3. Вікна будуть закриті спеціальними фанерними перекриттями темного кольору, створюючи таким чином напівтемряву, стіни будуть темного кольору створюючи контраст кольорів, підлога із темнокоричневого ламінату.

Перший комплекс експозиції буде вміщувати в себе експонати та матеріали які будуть відображати історію формування та заселення с. Протопопівка. В якості основних експонатів будуть використані картографічні матеріали села XVIII сторіччя, карти сучасної території села для порівняння, а також графічна реконструкція фортеці. Експонати будуть розташовані у скляній вітрині та на планшеті уздовж лівої стіни, зі сторони входу.

Другий комплекс та його матеріали будуть відображати початковий етап розвитку вишивальництва, а також орнаментальні композиції та символічні значення орнаменту першої половини 19 сторіччя. В якості експонатів будуть використані так звані крелевецькі рушники, які активно вироблялися в кінці XVIII – поч. XIX ст. на території Слобожанщини. На ряду з цим, у скляній вітрині експонуватимуться перщі вишивальні засоби у вигляді ниток, та голок. завершатиме композицію ткацький станок із манекеном біля нього, створюючи таким чином образ слобожанської ткальниці.

Третій комплекс буде присвячений вишивальним традиціям першої половини XX сторіччя. Матеріали відображатимуть різноманіття технік шиття та орнаментів протопопівських майстринь 20х – 30х років XX сторіччя. Серед експонатів будуть присутні рушники різноманітного призначення: як повсякденні, так і святкові, також увагу будуть привертати фотоматеріали майстринь 20х- 30х рр. XX ст. Одним із найатрактивніших експонатів буде прялка яка розташовуватиметься поряд із ткацьким станком, поєднуючи таким чином два комплекси між собою. Цей прийом надасть відвідувачу уявлення про етапи створення рушників.

В четвертий комплекс увійдуть матеріали починаючи з другої половини XX ст.. Вони будуть представлені зокрема у вигляді рушників 50х – 70х років, а також різноманітних видів ниток та голок. Доповнювати комплекс будуть фотографії вишивальниць того часу на планшеті.

Пятий комплекс буде висвітлювати період від 70х до 90х років і буде представлений у вигляді рушників та фотоматеріалів сучасних майстринь села.

Таким чином, завдяки представленим експозиційним матеріалам, можна буде прослідкувати поступові зміни у техніці та орнаменті протопопівської вишивки на протязі століть.

Усі рушники представлені в експозиції будуть висіти уздовж стін в залежності від комплексу, під ними будуть знаходитися вітрини, прозорі зі

скла, уздовж стін: 2 вітринні столики перших двох комплексів прямокутної форми біля лівої стіни і 3 таких же вітринних столика біля правої стіни. По центру розміщуватиметься графічний план фортеці села Протопопівка 17 сторіччя із стрірковою підсвіткою по краях. Біля центральної стіни навпроти входу будуть розташовані ткацький станок та прялка за якими можна буде побачити образи працюючих матері та доньки. На ряду з цим вони будуть з'єднувати між собою 2 комплекси, створюючи образ наслідування традицій виготовлення та оздоблення рушників, стіна позаду буде розмальована в стилі кімнати в слобожанській хаті. Зверху, по центру стіни розміщуватиметься великий вінок із стрічками, який надасть певного колориту. Експонати в вітринах будуть підсвічені, також світлом будуть забезпечені макети. На центральну стіну будуть направлені прожектори які будуть освітлювати малюнок. Уздовж плінтусів на підлозі розміщуватиметься спеціальна неоновіа стрічка яка забезпечить світлом підлогу для відвідувачів. Також кімната буде забезпечена кондиціонерами для потрібної температури.

Таким чином, художній образ виставки має сприяти розкриттю концептуального рішення даного експозиційного простору, посилити вплив на емоції глядача, забезпечити ефективний контакт відвідувача з музейними предметами та підкреслити національний колорит Слобожанського краю. Дана виставка буде цікавим місцем для вивчення звичаїв, народних традицій вишивання та символічного значення кожного візерунку на прикладі протопопівських рушників.

РОЗДІЛ 3. МУЗЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОГРАМА ШКІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ 2021 – 2023 рр. ПРОТОПОПІВСЬКОГО МУЗЕЮ НА ГРОМАДСЬКИХ ЗАСАДАХ

Програми з музейної педагогіки розроблені відповідно до навчальної програми Мистецтвознавство (інтегрований курс) 2021-2022 навчальний рік (2 години на тиждень, 70 – на рік) за підручниками для 8 - 9 класів «Мистецтво» загальноосвітніх навчальних закладів. Автор: Л. М. Масол. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2017.

Мета програми:

Навчальна мета: поглибити знання щодо мистецького та етнографічного надбання Харківщини, познайомити та навчити розрізняти види вишивки та орнаментів Слобожанщини, познайомити із історією розвитку вишивального мистецтва Слобідської України та конкретно с. Протопопівка.

Виховна мета: поглиблення інтересу до вивчення українських мистецтва, етнографії, на прикладі традицій вишивання українського народу а також Слобожанщини.

Розвивальна мета: розвиток творчого мислення учнів, вміння працювати із етнографічним матеріалом, формування алгоритму розвитку пам'яті, уваги, креативного мислення, формування умінь і навичок явищ пов'язаних із українською культурою тощо.

Завдання програми:

- 1.1.Формування уявлення про поняття української етнографії
- 1.2. Прищеплення зацікавленості в сфері вишивального мистецтва
- 1.3. Розвиток патріотичного мислення за допомогою інтерактивів та екскурсій
- 1.4. Формування самостійного особистісного мислення та поглядів щодо культурно-історичних процесів
- 1.5 Прищеплення зацікавленості до музейних установ як унікальних закладів збереження культурно-історичної спадщини.

Учасники програми:

На базі Протопопівки: працівники музею, учні, етнографи, мистецтвознавці.

На базі ХДАК: викладачі та студенти.

Форми реалізації програм: лекції тематичні уроки-дослідження, тематична вистава, майстер-клас.

Термін реалізації програм: 2 роки.

Календарно-тематичне планування уроків предмету «Мистецтво» у 8 класі

Мистецтво бароко <i>Тема 1: Стили та напрями мистецтва стародавніх епох і цивілізацій: античний, візантійський, романський, готика, Ренесанс</i>			
1.	Стиль бароко (підтема)		Лекція
2.	Мистецтво бароко		
3.	Музичне і театральне мистецтво		
4.	Стиль рококо		
5.	Живописне, музичне та театральне мистецтво рококо		
6.	Бароко і рококо в українському мистецтві.	На базі музею	Музейний урок майстер клас
7.	<i>Узагальнення знань з теми.</i>		
8.	Перевірка знань.		

До Теми 6. «Бароко і рококо в українському мистецтві» запланований захід майстер клас «Бароко в українській вишивці».

Методи та прийоми: практичний метод, наочний метод, метод дослідження, словесний метод

Матеріали: нитки, голки, матерія для вишивання, проектор, рушники 19 сторіччя.

Мета заходу: дати практичне уявлення щодо основних елементів барокової вишивки в українському одязі та рушниках.

Завдання:

- ознайомити із техніками вишивання барокового стилю
- формування естетичного уявлення в мистецтві
- показ прикладів українського бароко на вишивці з матеріалів музею
- Формування уявлення щодо практичного боку вишивання українських рушників
- Ознайомлення із основними матеріалами для вишивання
- Формування творчого уявлення
- Прищеплення любові до українського мистецтва

Під час заходу діти 8 класу зможуть уявити технологічний аспект вишивання власному досвіді. Завдяки майстер класу вони зможуть познайомитися із технологією барокової вишивки а також основними орнаментальними композиціями барокового стилю в українській культурі.

**Календарно-тематичне планування уроків з предмету
«Мистецтво» у 9 класі**

Тема 1. «Стилі та напрями мистецтва»			
Підтема		Місце проведення	Вид заходу
1.	Вступ. Від модерну до модернізму.		
2.	Школи і лідери модерну		
3.	Символізм – вступ у ХХ століття	На базі музею	Показ документального фільму
4.	Символізм – вступ у ХХ століття (продовження)		
5.	Мінливість вражень імпресіоністів		
6.	Мінливість вражень імпресіоністів (продовження)		
7.	Авангард: Кубізм		
8.	Футуризм. Кубофутуризм		
9.	Лабіринтами художньої абстракції		

10.	У пошуках художньої експресії	На базі музею	Лекція «загублені символи»
11.	Повернення до ідеалів краси минулого	На базі музею	Показ мод «Візерунчасті красоти України»
12.	Постмодернізм		
13.	Узагальнення знань з теми.		
14.	Перевірка знань.		

До Теми 3. «Символізм – вступ у ХХ ст.» заплановано захід: показ кіно картини «Подивись на світ крізь вишитий рушник».

Методи та прийоми: пояснювально-ілюстративний метод, метод дослідження, наочний метод.

Мета заходу: за допомогою кіно продемонструвати українські синкретичні уявлення щодо символів на вишивці ХХ ст.

Завдання

- Ознайомити з традиціями та віруваннями українців на поч. ХХ ст. крізь призму вишивки.
- Висвітлити українській кініматограф, як одне із джерел пізнання української культури.
- За допомогою кінокартини ознайомити із основними символічними елементами в українській культурі.
- Прищепити зацікавленість до українського кініматографу .

За допомогою кінокартини, яка буде представлена учням 9 класу, діти зможуть зануритись в українське мистецтво першої половини ХХ ст. на прикладі вишивки періоду ХХ ст.

До Теми 10. «У пошуках художньої експресії», запланований захід: лекція «Загублені символи».

Методи та прийоми: наочний метод, словесний метод.

Мета заходу: за допомогою лекції розкрити сутність художньої експресії на прикладі соціокультурної корекції семантики вишивки другої половини ХХ ст.

Завдання:

- Ознайомлення із культурою українського вишивання другої половини ХХ ст.
- Вивчення основних символів у вишивці радянського періоду
- Формування творчих навичок.
- Ознайомлення із техніками вишивки періоду радянської України

Під час лекції, учні 9 класу матимуть можливість на прикладі матеріалів із музею побачити рушники другої половини ХХ ст., та дізнатися призначення та історію створення кожного рушника.

До Теми 11. «Повернення до ідеалів краси минулого» запланований захід: показ мод «Візерунчасті краси України».

Методи та прийоми: метод дослідження, наочний метод, проблемно-пошуковий метод.

Технічні засоби: проектор, стереосистема, мікрофони, софіти.

Мета заходу: на прикладі фотосвітлин ХІХ – поч. ХХ ст., створити власний показ мод українського традиційного одягу.

Задання:

- Ознайомлення з основними елементами традиційного жіночого та чоловічого костюмів
- Формування творчого мислення
- Прищеплення організаторських навичок
- Ознайомлення із регіональними особливостями українського одягу
- Формування уявлення про традиційний аспект краси на прикладі українського костюму.
- Ознайомлення із модою кін. ХІХ – поч. ХХ ст.

Під час проведення власного показу мод «Візерунчасті краси Слобожанщини», учні 9 класу матимуть змогу побачити показати всі види української вишивки та дізнатися про українські модні тенденції минулого.

Короткостроковий проект

Сценарій музейного уроку «Українська вишивка. Символіка орнаментів»

Мета уроку:

Навчальна мета: поглибити, закріпити і систематизувати знання, про різновиди та техніки Слобожанської вишивки а також значення семантики орнаментальних композицій.

Виховна мета: прищеплення інтересу до вивчення української етнографії, та традицій вишивання українського народу на прикладі вишивального мистецтва Слобожанщини

Розвивальна мета: розвиток творчого мислення учнів, набуття ними умінь працювати з джерелами, літературою, як науковою так і художньою, формування умінь і навичок явищ пов'язаних із українською культурою тощо.

Ціль: на прикладі рушників Слобожанщини розкрити сутність вишивки, її історію виникнення, еволюцію а також семантичне значення кольорів та орнаментальних композицій які відрізняють її від інших регіонів України.

Завдання уроку:

- Формування уявлення про поняття вишивки та її видів
- Ознайомлення з елементами орнаментальних композицій на рушниках
- Розвиток творчого мислення
- Формування уявлень щодо історії вишивального мистецтва в Україні
- Прищеплення патріотичного мислення

- Ознайомлення із синкретичними уявленнями слобожан про елементи українського орнаменту

Учасники: учні 9 класу.

Тривалість уроку: 45 хв.

З них інтерактиву: 20 хв.

Кількість слухачів: 30 осіб.

Сценарій уроку

Автор: Доброго дня! Сьогодні ми з вами поговоримо про традиції вишивання на Слобожанщині.

Перші зародки вишивки з'явилися ще в первісні часи.

Як ви гадаєте чим користувалися первісні жінки для шиття?

Учні відповідають.

Автор: Не зовсім. У первісному суспільстві, жіноче населення користувалося усім, що було під рукою і що могло йти на заміну, у сучасному розумінні голок та ниток. Основним матеріалом для виготовлення приладдя слугували кістки тварин та риби, а в якості ниток, люди використовували волокна рослин та жили тварин.

Археологічні знахідки дають можливість стверджувати, що вишивка набула свого розвитку в усьому світі. Археологи, часто знаходили одяг який був прикрашений вишивкою в різних куточках Європи та Азії. В Україні а особливо на Харківщині процес появи вишивальних традицій пов'язаний із появою на наших землях перших племен давніх слов'ян прикладом яких є так звана Пенківська археологічна культура, представники якої були розповсюджені тут у 5 столітті нашої ери (майже 1, 500 років тому). Саме під час археологічних розкопок цієї культури, археологи знайшли невеличку статуетку чоловіка із символічним орнаментом на одязі. Із часом традиції

вишивання поступово вдосконалювалися і перетворювалися на своєрідний витвір мистецтва.

Автор: До речі, на вашу думку, для чого нащі пращури вишивали?

Учні відповідають.

Автор: Практично завжди вишивка була оздобленням одягу наших предків. Сорочку навіть називали «друга шкіра» - тобто це означало другу сутність людини – і саме тому орнаменти, які були прикрасою також оберігали різні частини тіла власника сорочки.

Вишивалися різні частини сорочки але перш за все, це був комір. Адже шия тримає голову, і тому її обов'язково потрібно захитити обереговим орнаментом. Не менш важливу частину складали плечі оскільки звідти йдуть руки якими людина працювала. Орнаментація, яка вишивалася на грудях – у жінок слугували для, щоб добре гудувати дітей, а у чоловіків – щоб завжди бути захисниками свого роду.

Автор: Скажіть будь ласка, які види орнаментів на рушниках вам відомі?

Учні відповідають.

Автор: Молодці. Ви все правильно сказали. Композиції орнаментів на вишивці можуть бути дуже різними: починаючи геометричними візерунками і закінчуючи орнаментами із зображенням тварин та рослин.

Найпоширенішими у вишивці можна сміливо називати квадрати та ромби. Головний символ таких орнаментів це Матерія. Квадрат відображає Матерію яка знаходиться у непорушному стані. А ромб вільний та відкритий для руху і відображає собою Матерію у динаміці. Ці два символи здавна відображають собою Землю і вважаються знаками, які здатні принести злагоду, мир та достаток своєму власнику. Варіанти виконання цих фігур у вишивальному мистецтві численні. Одним із таких варіантів є поділ ромба або квадрата хрестом на чотири частини. Багато науковців в сфері етнографії досліджували це питання та дійшли висновку що давні духовні традиції дають цьому символу космічне значення плодючості.

Яскравим прикладом є фігурки Трипільської культури, які пов'язані із жіночим початком. В них на животі завжди був малюнок перехрещеного ромба із малими ромбиками всередину яких могли втикати зерна пшениці або іншого насіння. Як ви гадаєте навіщо вони це робили?

Учні відповідають.

Автор: Справа в тому, що деякі дослідники з цього питання вважають, що такий знак означає собою прообраз засіяного поля. В культових традиціях наших з вами предків квадрат є символом Матерії Всесвіту. А коло є символом Духу.

Серед рослинних орнаментів, найчастіше вишивалися такі рослини як виноград, дуб, лілея тощо. Наприклад грона винограду, символізував родючість та нескінченність.

Окрім цього виноград є сонячним символом, оскільки росте він там де тепло та багато сонячного світла. Ягоди винограду вбирають в себе сонячну енергію. В багатьох регіонах України виноград є розповсюдженим символом. В центральних та північних областях України, на сорочках можна було зустріти квітку Лілеї. Вона являла собою символ духовності та чистого життя. Лілея говорить про те що її власник наділяється певним духовним захистом який буде слугувати як оберіг. Дуже багато рослинних символів пов'язані з культом Матері-Природи. Зокрема це зображення у вишивці калини, барвінку, горобини тощо. Центральний мотив– це восьмикутна зірка та різноманітні восьмикутні мотиви, а також зображення ромба, хрещатого хреста та ін.

Окрема увага наділялася зображенню «повної рожі». Це був один із найпопулярніших мотивів в українській вишивальній традиції. Цей символ представляв собою ромб, з кожної вершини якого виходять пари променів утворюючи таким чином восьмикутну зірку. Вона утворюється способом накладання прямого хреста який символізує чоловічий початок і косо

хреста який є жіночим символом. Тому можна казати що це є також символом об'єднання двох початків які символізують природу. [32; с. 128]

Також популярністю користувалося зображення косого та прямого хрестів. Прямий хрест означав гармонію та взаємодію Духа і Матерії. Якщо подивитись з іншого боку, то можна інтерпритувати хрест, як символ чотирьох стихій, які є творцями усіх життєвих форм.

Також на рушниках переважає зображення різних рослин, головним елементом є Дерево життя, що часто має дуже стилізований вигляд. До речі ви чули коли небудь про Дерево Життя?

Учні відповідають.

Автор: Дерево Життя це уособлення Всесвіту. Його дуже часто зображали у вигляді стовбура, від якого у обидва боки симетрично ростуть гілки або квіти, а зверху росте сама велика квітка. Дерево також зображали ростущим із вазону – посудини із ручками. [53]

В орнаментальних композиціях зображаються також і тварини, зокрема птахи, такі як: голуби, півні, качки, лебеді та павичі. Усі вони розміщуються на гілках Дерева Життя або ж поряд з ним.

Дуже великою популярністю в наших пращурів користувався голуб. Оскільки саме він символізував собою кохання та ніжність. Завдяки цьому, цього зображення можна зустріти на весільних рушниках. Голуби на них вишиті по обидва боки вазону, попарно біля вазону або квітки-дерева, біля віночка. На ряду з цим, часто можна зустріти незвичайні композиції, які включають в себе зображення Світового дерева, яке росте з вазону а на гілках біля стовбура сидять п'ять пар голубів. В мене до вас питання, як ви вважаєте чому наші предки зображали голубів?

Учні відповідають.

Автор: Насправді голуб у наших предків був символом міцного подружнього життя а також сімейного щастя та злагоди.

Півень користувався не меншою популярністю ніж голуб. В традиційному світогляді не тільки українців а й східних слов'ян він

сприймається як священний птах, та символ охорони повсякденного життя.. Про поважне ставлення до нього свідчить низка обрядів сімейного циклу, значна кількість прикмет та повір'їв, які до цього часу зберіг український фольклор. В орнаментиці південних регіонів півні зображені поряд зі Світовим деревом або над ним. [18; с. 114]

Велику роль в українців грала колористика, яка використовувалася під час вишивання. Вона була достить різноманітною в залежності від регіону. Найчастіше вишивальниці використовували такі кольори як червоний у поєднанні із чорним, також популярними були коричневий та блакитний кольори. Наприклад візьмемо з вами червоний колір, з чим він у вас асоціюється?

Учні відповідають.

Автор: Приблизно такі ж асоціації були і в наших предків. У багатьох культурах, червоний кольрі вважається найбільш емоційно навантаженим. Головні асоціації які люди повязували з цим кольором це – любов, кров, збудження та навіть війна. У чистому вигляді цей колір позначає тривожність. Однак відтінки червоного мають заспокійливий ефект. Навіть в українській пісні співається: «Червоне – то любов, а чорне – то журба». [46; с. 163]

А вже чорний колір символізував у наших пращурів нещастя, горе, тугу та загибель. Існує також думка що чорний колір символ містичної жіночої суті. В сучасній культурі ми сприймаємо чорний колір як символ похмурості та депресії. Але окрім цього чорний є символом осяяння.

Дуже часто в українській вишивці можна зустріти коричневий колір. Основна асоціація яка йшла з цим кольором – земля. Тобто іншими словами це колір природи. Також його символом є впевненість та непохитність. Коричневий це колір зрілості та мудрості. Дуже часто його поєднували із синім кольором як символом води.

Блакитний колір у вишивці символ вдачі та благополуччя у житті. Від нього віє прохолодою, він уособлює в собі воду та небо.

Отже, можна дійти висновку що найбільш типовими орнаментами в українській традиції вишивання у багатьох регіонах були розповсюджені геометричні фігури а також рослинні і зооморфні. Окреме, важливе місце поміж орнаментів із зображенням рослин займають Дерево Життя та лілея; серед зооморфних – зображення птахів.

Що стосується кольору, то наші пращури дуже часто використовували темпераментні кольори, такі як червоний і чорний. Вони дуже енергетичні. Схожу символіку має блакитний колір, який несе в собі меланхолію. Коричневий же відображає любов українців до землі, до природи.

Автор: А наразі я вам маю запропонувати невеличкий інтерактив.

Інтерактив: учні розділяються на 2 команди і намагаються визначити жіночі та чоловічі орнаменти української вишивки яка представлена на слайдах. Підраховуючи бали в кінці визначається переможець.

Домашнє завдання: Підготувати невеличку доповідь про один з історичних періодів української вишивки.

Оцінювання знань: написати есе на тему «Слобожанська вишивка в мистецькому просторі України».

ВИСНОВКИ

Отже, українська народна вишивка – це один із видів декоративно-ужиткового мистецтва, в якому візерунки і зображення, гармонія кольорових спостережень відтворюють національний менталітет українського народу. Висвітлені шляхи еволюції художньо-виражальних засобів українського вишивального мистецтва, його естетичної природи залежали від конкретних територіальних та історико-соціальних умов. Регіональні особливості в орнаменті, техніці народної української вишивки формувалися поступово набуваючи певних відмінностей в залежності від регіонів. Слобожанщина як культурно історичний регіон України почала своє формування із середини XVII сторіччя. У формуванні історії та культури її осередків, великого значення відігравало багато народів. Яскравим прикладом такого осередку є с. Протопопівка, Балаклійського району, Харківської області. Історія заселення та культурного розвитку села мала на собі певні особливості. У зв'язку із побудовою Української оборонної лінії, виникла необхідність переселення сюди людей із різних куточків, що відклало відбиток на етнографію регіону. Основний етап заселення прийшовся на 1730-40 ті роки. Переселялися сюди як і росіяни так і українці. Саме це дає початок поступовій асиміляції елементів російської культури в українське середовище. Постійні контакти із чужими культурами спричиняють появу своєрідних культурних «островків» Слобожанщини прикладом яких є села Харківської області, зокрема с. Протопопівка, Балаклійського району Харківської області. Незважаючи на те що Українська оборонна лінія почала будуватися з 1730х років, село, із своє самобутньою культурою, існувало ще до того, як сюди почався процес переселення та заснування російських ландміліційних полків. У результаті переселенських заходів, усі полікультурні аспекти визначилися в українському фольклорі, говорі та вишивальному мистецтві, яке дійшло до сьогоденного часу. На підставі проведеного системного аналізу зібраного матеріалу, здійснення наукового

дослідження за даною темою, можна зробити наступний висновок, що сама вишивка с. Протопопівка піддається довгому зберіганню. Завдяки народним майстриням, які із покоління в покоління передавали традиції вишивання своїм донькам а ті своїм, завдяки чому багато матеріалу дійшло до нашого часу перефразовуючи візерунки, створюючи співзвучні своєму часові складні орнаментальні композиції в яких поєднані елементи українських і частково російських орнаментів. В них можна простежити нашарування тем, художніх образів і сюжетів різного історичного та регіонального походження. На ряду з цим, в стійких образах, композиціях, стилістичних засобах, колористичних рішеннях потопопівської вишивки прослідковуються архаїчні пласти, що відображають давні уявлення людини про світ.

Завдяки матеріалам з протопопівського музею на громадських засадах, було простежено та структуровано 4 етапи розвитку та трансформації вишивального мистецтва села:

1. Група середини XIX – поч. XX ст. – представлена тканими (кролевецькими) та вишитими на домотканому полотні рушниками, в яких прослідковуються змішані традиції орнаменталії та технік вишивки в окремих елементах орнаменту завдяки впливу як українських: сумського та полтавського, так і південно-західних російських (Тамбов та Тула), регіонів.

2. Група 20ті – 30ті років XX ст. – представлена домотканими, вишитими рушниками, які наслідують традиції вишивання минулого століття паралельно додаючи нових рис в кольорову гаму та орнаментальні композиції. Також в цій групі простежуються елементи впливу на орнаменталію рушників Сіверодонецького регіону.

3. Післявоєнна група 50ті – 70ті рр. XX ст. – рушники післявоєнного періоду характеризуються продовженням традицій вишивання 1920-30х років. Переважає вишивка гладдю, різнокольоровими нитками. Орнамент набуває виключно декоративного характеру.

4. Радянська група 70ті – 90ті рр. ХХ ст. – представлена вишитими рушниками в яких рослинні або геометричні орнаменти поєднуються зі святковою (весільною) символікою. В якості матеріалів активно використовується фабрична тканина а також нитки «мулліне».

На основі цих груп була створена тематична структура майбутньої експозиції, яка відобразила в собі поступове дослідження еволюції технік, традицій орнаменталізації протопопівського вишивального мистецтва. Усі матеріали з протопопівської колекції підлягли каталогізації та були оцифровані. Автором був проведений аналіз стану вишивки на підставі якого варто стверджувати, що практично всі рушники дійшли до нашого часу в гарно збереженому стані та не потребують реставраційних робіт. На базі протопопівського музею на громадських засадах, був побудований художній образ майбутньої експозиції. Не менш важливим було створення комунікаційної основи експозиції. Адже на сьогоднішній день музейна комунікація спрямована на те, щоб зробити музей доповненням до роботи вчених, а також стати вчителем для найменших відвідувачів. Тож автором було розроблено довгострокову програму та короткострокову педагогічні програми з предмету «Мистецтвознавство», а також ряд нетрадиційних музейних заходів для учнів 8-9 класів. На ряду з цим, був розроблений сценарій музейного уроку для учнів 8-9 класів.

Підсумовуючи можна стверджувати, що створення проекту виставки «Слобожанські рушники» є актуальним. Процес її дослідження, створення етапів виставки, а також поєднання її зі шкільною програмою говорить про те, що на сьогодні вона є затребуваною та надає можливість широкому колу відвідувачів знайомитися, досліджувати етнографію та культуру Слобожанського регіону, а також сприяє популяризації музею за межами села.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аламбре Б. Культура, коммуникация и музейное дело. 1992. № 172. С. 27 – 28.
2. Андреева И. В. Экспозиционные материалы как понятие музееведения: определение, классификация, характеристика основной группы. Вестник Челябинской академии культуры и искусств. 2011. № 25. С. 20-25.
3. Апанович О. М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. Київ: Наук. думка, 1969. 222 с.
4. Арофікін Є. В. Українська народна тканина. Народна творчість та етнографія. 1983. № 4. С. 42–45.
5. Артюх, Л. Ф., Пономарьов А. П., Косміна Т. В. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник. Київ: Либідь, 1994. 256 с.
6. Багале́й Д. И. Очерки из истории колонизации степной окраины Московского государства. Москва: Университетская тип, 1887. 634 с.
7. Бантиш-Каменский Д. История Малой России. Часть Третья. От избрания Мазепы до уничтожения Гетманства. Москва: Тип. Семена Селивановского, 1842. 375 с.
8. Безрукова Е. А. Роль дизайнера экспозиции в современной практике музейной деятельности. Вестник КемГУКИ. 2017. №40. С. 75 – 80.
9. Боряк О. О. З історії вивчення ткацтва на Україні. Народна творчість та етнографія. № 5. 1987. С. 53 – 58.
10. Боряк О. О. Народне ткацтво. Історія та культура. № 3 - 4. 1998. С. 103 - 109.

11. Боряк О. О. Ткацтво в обрядах та вірованнях українців. Київ: Друкарня СП «Українська книга», 1997. 201 с.
12. Ботякова О.А., Еозлова А. Г. Взаимодействие школы и музеев: сб. теор.-метод. материалов. Рос. пед.ун-т им. А.И.Герцена. 1994. № 2 С. 9
13. Вановська І. М. Жіноче кустарництво та перспективи його кооперування у другій половині XIX — на початку XX століття. Харків: Нац. пед. ун-т. ім. Г. С. Сковороди, 2009. 62 с.
14. Вановська І. М. Історіографія історії розвитку в Україні жіночого домашнього підприємництва у другій половині XIX — на початку XX століття. Харків: Нац. пед. ун-т. ім. Г. С. Сковороди, 2011. 227 с.
15. Вансалова Е. Музейная педагогіка. Воспитание школьников. 2000. №5. С. 4 – 6.
16. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. Київ: Мистецтво, 1995. 335 с.
17. Ганжа П. Таємниці українського рукомесла. Київ: Мистецтво, 1996. 190 с.
18. Гасюк Е. О. Художнє вишивання. Альбом. Київ: Вища школа, 1984. 240 с.
19. Гнедовский М. Б. Музейное дело и охрана памятников. Москва, 1986. 30 с.
20. Гнедовский М.Б. Современные тенденции развития музейных коммуникаций в капиталистических странах: теория и практика. Москва, 2005. 126 с.
21. Гнедовский М.Б., Дукельский В.Ю. Музейная коммуникация как предмет музееведческого исследования. Москва, 1992. 360 с.

22. Гопенко І. В. Музей та засоби масової інформації. Дніпропетровськ, 1999. 369 с.
23. Гопенко І. В. Музей та засоби масової інформації. Дніпропетровськ, 1999. 369 с.
24. Давыдова С. А. Кустарная промышленность Владимирской, Курской, Полтавской, Бессарабской и Воронежской губерний. Санкт-Петербург : Тип. В. Киршбаума, 1892. 144 с.
25. Доливо-Добровольская А. Г. Кустарное ткачество в губерниях: Киевской, Тамбовской, Воронежской, Симбирской, Витебской, Курляндской, Гродненской и Новгородской. Петроград: Тип. «Содружество», 1915. Т. 11. 1 - 79 с.
26. Историческая хронология Харьковской губернии. Харьков : Изд. ред. Харьк. епарх. вед., прот. Иоанна Чижевского, 1882. 366 с.
27. Історія міст і сіл Української РСР. Харківська область. — К: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1966. — 1086 с.
28. Кабузан В. М. Заселение Новороссии в XVIII – первой половине XIX в. Москва: Наука, 1976. 304 с.
29. Каган М. С. Музей в системі культури. Питання мистецтвознавства. 1994. № 4. С. 3
30. Кара-Васильєва Т. В. Історія української вишивки. Київ: Мистецтво. 2008. 470 с.
31. Кара-Васильєва Т. В. Традиційне і нове в полтавських рушниках. № 5. 1981. С. 45 - 52.
32. Кара-Васильєва Т. В. Українська сорочка (Таємниці чарівної нитки). Київ: Мистецтво, 1982. 146 с.
33. Кара-Васильєва Т. В. Художньо-образна структура полтавської вишивки. Народна творчість та етнографія. № 4. 1980. С. 16–24.

34. Китова С. А. Полотняний літопис України: семантика орнаменту українського рушника. Черкаси: Брама, 2003. 223 с.
35. Колекція вишивки Протопопівського музею на громадських засадах.
36. Колесникова А. В. Особливості семантики української вишивки. Київ: Київський національний університет технологій та дизайну. 2016. С. 32 - 35
37. Комлев Ю. Э. Культурно-образовательные коммуникации в музее. Вестн. Моск. гос. ун-та культуры и искусств. 2008. № 4. С. 73 – 76.
38. Ласковский Ф. Ф. Карты, планы и чертежи к I, II части материалов для истории инженерного искусства в России. Санкт-Петербург: Императорская академия наук, 1858 – 1861. 66 с.
39. Маклюэн Г. М. Галактика Гутенберга. Сотворение человека печатной культуры. Москва, 2003. 6 с.
40. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека. / под. ред. В. Г. Николаева. Москва, 2003. с. 5
41. Медведева Е. Б., Юхневич М. Ю. Музейная педагогика как новая научная дисциплина. Москва: ИПРИКТ, Каф. Музейного дела, 1997. 14 с.
42. Мельничук Ю. О. Семантика українських вишитих рушників. Народне мистецтво. № 3 – 4. 2004. С. 60 – 65
43. Миронова Л. Н. Семантика цвета в эволюции психики человека. Проблема цвета в психологии. Москва: Наука, 1993. С. 188
44. Музей, школа, семья: проблемы музейной педагогики: материалы гос. музея истории Санкт-Петербурга / сост. Т. А. Чумак. Санкт-Петербург: Гос. музей истории СПб. 1996. 185 с.
45. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. Культура і побут населення України. Київ: Либідь, 1993. 255 с.

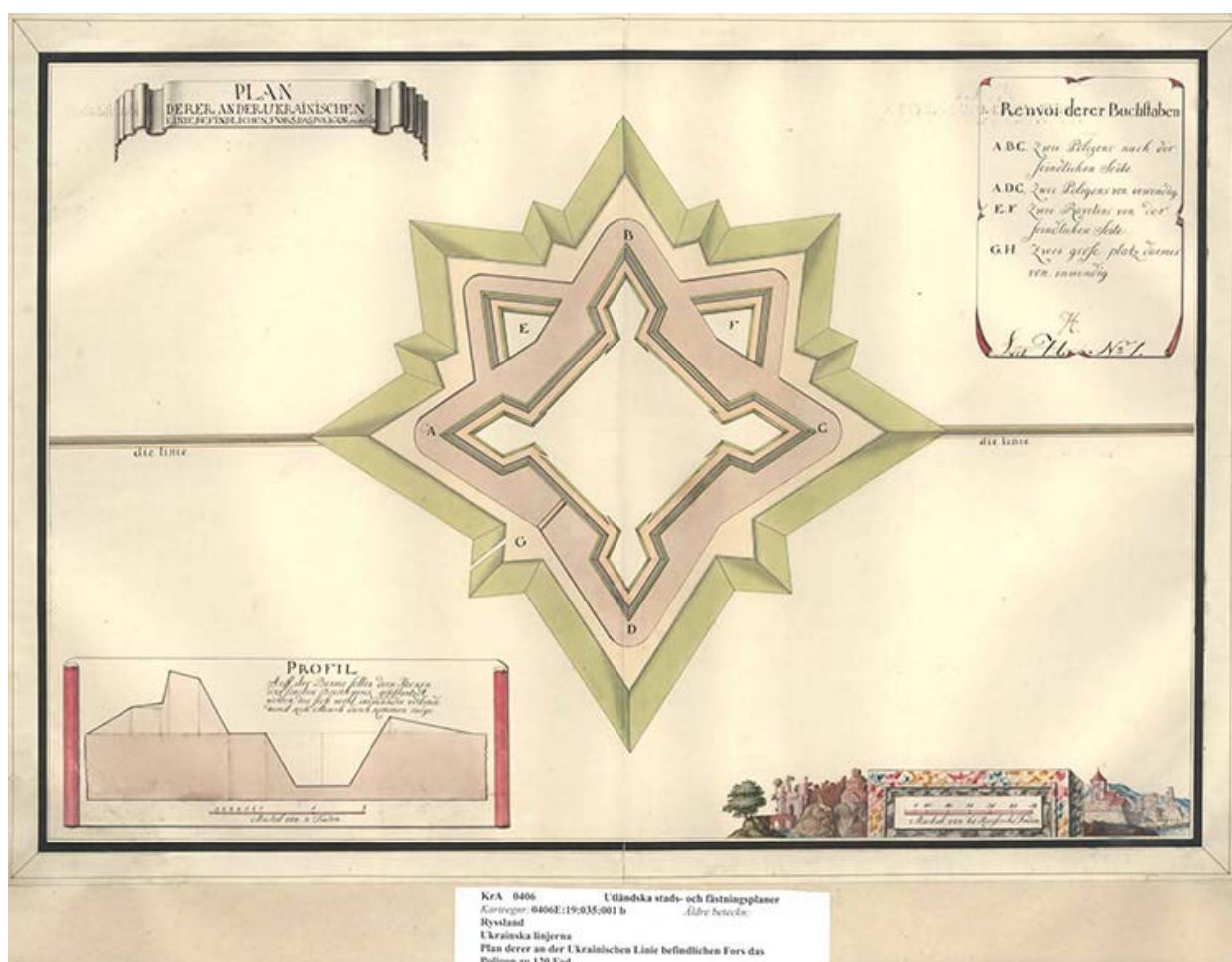
46. Пірко В. О. Оборонні споруди в межиріччі Дніпра і Сіверського Дінця. – Донецьк, 2007.
47. Розенблюм Е. А. Художник в дизайне. Москва, 1974. с. 14
48. Серый С. М. Клод Элвуд Шеннон. Компьютерные вести : газета. 1998. №21. С. 23 – 25
49. Скальковский А. История Новой Сечи или последнего Коша Запорожского. Одесса : [Печ. в Гор. тип.], 1846. С. 367
50. Таранущенко С. А. Мистецтво Слобожанщини XVII-XVIII вв. Харків: Вид-во музею укр. мистецтва, 1928. 9 с.
51. Шевченко Є. І. Українська народна тканина. Київ: Артанія, 1999. 416 с.
52. Шеннон К. Работы по теории информации и кибернетике. Москва: Иностранная литература, 1963. 832 с.
53. Українська вишивка XIX – початку XX ст. на Катеринославщині. URL:
http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=JUU_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=IJ=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9672918 (дата звернення: 20.11. 2020)
54. Мистецтво Слобожанщини URL: <http://um.co.ua/4/4-2/4-28444.html> (Дата звернення: 18.10. 2021)
55. Перечневой екстракт поселённых одноворцов, 1748. URL: <https://www.ukrainianline.info/documents/drugie-dokumenty/perechnevoj-ekstrakt-poseljonnykh-odnodvortsev-1748> (дата звернення: 04. 09. 2021)

56. Основные аспекты и значение русской народной вышивки/ URL:
<https://ethnoboho.ru/slavyanskiy/russkaya-narodnaya-vyshivka-osnovnye-aspekty.html>
<https://ethnoboho.ru/slavyanskiy/russkaya-narodnaya-vyshivka-osnovnye-aspekty.html> (дата
звернения:
05.09.2021)

Додаток 1. Ландкарта між річок Дніпро та Донець 1749 р.

Додаток 2. План фортеці Української оборонної лінії

Додаток 3. Крелевецький тканий рушник (с. Протопопівка, 1830ті рр. XIX ст.)

Додаток 4. Крелевецький тканий рушник (с. Протопопівка, 1830ті рр. XIX ст.)

Додаток 5. Весільний рушник (с. Протопопівка, кін. XIX ст.)

Додаток 6. Рушник. (с. Протопопівка, поч. XX ст.)

Додаток 7. Фрагмент вишивки рушника (Росія, Тамбов, поч. XX ст.).

Додаток 8. Рушник весільний (Росія, Тульська область, поч. XX ст.)

Додаток 9. Фрагмент вишивки весільного рушника (Росія, Тульська область, поч. XX ст)

Додаток 10. Рушник (с. Протопопівка, 1920 ті -1930 ті рр.)

Додаток 11. Рушник (с. Протопопівка, 1920ті -1930ті рр.)

Додаток 12. Рушник (с. Протопопівка. 1920 ті – 1930 ті рр.)

Додаток 13. Рушник (с. Протопопівка, 1950ті рр)

Додаток 14. Рушник (с. Протопопівка, 1950ті рр.)

Додаток 15. Рушник (с. Протопопівка, 1950ті рр)

Додаток 16. Група весільних рушників (с. Протопопівка, 1980ті – 1990ті рр.)

